

MIHAJLO PANTIĆ

A mindennapokról

LEVÉL RURITÁNIÁBÓL

Én vagy Mi?
Elég rázós kérdés.

Amikor egyes szám első személyben kezdek írni, szinte előre hallom a kifogást, hogy a mindennapok kapcsán csak önmagamról gondolkodom. Az egocentrizmus vádja manapság, s ezt ironia nélkül mondom, igen komoly dolog, különösen, ha az ember beképzéli, hogy az Enje valami képzelt Mi helyében áll (Mi, Ferenc József, Isten kegyelméből király és császár). Nálunk is előfordult ilyesmi, úgy bizony. Azonban Mivel kezdeni a szöveget szintén nagyképtőség, meg nem is praktikus, és nem is illendő. Ha valaki Mi-t mond, mindig felmerül bennem a kérdés, hogy voltaképpen kinek a nevében beszél, és kitől kapott felhatalmazást ilyesmire (hacsak nem Ferenc Józsefről van szó). Akárhogy forogtom, nem jó az Én sem, még kevésbé a Mi. Számomra annál súlyosabb a helyzet, mivel nem vagyok tegezõ viszonyban önmagammal, az egyes szám második személy elég ritka elbeszélõ forma, meg hát ki vagyok én, hogy letegezzem magamat.

Mégis, adódnak pillanatok a mindennapi életben, amikor az ember többnek érzi magát, mint Én-nek, pedig szó sem lehet semmiféle egocentrikus elefantiázisról. A 2000. esztendőben, egy nyugati repülõtéren érvényesítettem a jegyemet, és leadtam a bőröndöm. Átnyújtottam az útlevelelemet:

- Ön Jugoszláviából való? - kérdezte a hölgy.
- Igen - mondtam.

Rám emelte a tekintetét, mely hidegebb volt, mint egy szkennel, és rajtam is tartotta. (Vajon Szaddám Huszeinre emlékeztetem volna abban a pillanatban? Umberto Ecóra biztosan nem. A *body-language*-em nem éppen vendégszeretõ, erõsen rövidlátó vagyok, barna bőrû, és a bajszom miatt mindig mogorvának látszom.)

- Hm, az ön poggyászát speciális ellenõrzésre kell küldeni.
- Miért?

Nem mondott semmit. Kitöltött egy sárga matricát (NB: sárga matricát!), kettétépte, az egyik felét ráragasztotta a bőröndre, a másikat átnyújtotta nekem.

- Ezt mutassa fel, mielőtt bemenne a gépbe.

Megmutattam, természetesen. Én voltam az egyetlen utas ezen az interkontinentális járaton, akinek sárga matricája volt. Ismerjék be, hogy ez a szín elég kellemetlen asszociációkat kelt. Abban a pillanatban, kedves uraim, Mi voltam (pontosabban egy Azok közül), akaratom ellenére, s az igazat megvallva sokkal kevesebb, mint Én. És akkor felfogtam - micsoda ész -, hogy a hölgy nem is engem nézett, hanem bennem Minket nézte, és azt a képzetet pillantotta meg, mely bele van táplálva az agyába, mégpedig nemcsak politikai (õszintén szólva eléggé megérdemelt), hanem mélyebb, civilizációs és kulturális okokból kifolyólag.

A napokban olvastam egy remek könyvet arról, hogy milyenek látnak bennünket mások, miközben tulajdonképpen egyáltalán nem is látnak meg, és most sietve megosztom önökkel ezt. Mi egy Mi-ben osztozunk, kedves olvasóim, mindegy, hogy olyanira különbözünk egymástól, szeretjük, gyűlöljük, isteníjük és semmibe vesszük egymást. És azért osztozunk ebben a Mi-ben, mert Ruritániában élünk, egy fantáziaországban, mely a Balkán helyébe akarna lépni, mégpedig egy az egyben. Az *imaginárius Ruritánia (a képzelet imperializmusa)* című könyvet Vesna Goldsworthy írta, aki már évek óta Londonban él, az ottani egyetemeken tanít. Vesna, akivel Belgrádban együtt jártunk egyetemre, ebben a könyvében analitikusan rekonstruálja azt a kulturális sztereotípiát és kialakulásának történelmi-politikai-esztétikai folyamatát, amelyet a nyugati világ alkot a Balkánról a magas irodalomban (pl. Byron, Rebeca West, Laurence Durrell), valamint a szórakoztatóiparban (pl. tévé-limonádék). Egy ilyen könyvet meggyőződésem szerint csak olyasvalaki írhatott meg, aki, mint Vesna, magában, a tapasztalatvilágában és a lényében hordozza mindkét perspektívát, a külsőt is meg a bensőt is.

Abból, amit Vesna Goldsworthy könyvében olvastam, az következik, hogy a világról alkotott képzet a való világ helyébe tolkodhat. Erről egyébként 2000-ben, amikor, ugye, különösképpen kedveltek bennünket, egy nyugati reptéren is meggyőződtem. A sztereotípiák léteznek, bármit gondoljunk róla, Vesna pedig ekként értelmezi: „Kevés kivétellel, a Balkán olyan regények ihletforrása, amelyekben jó a cselekménybonyolítás, de rossz a jellemzés meg a motiválás, vagy olyan útleírásoké, amelyekben a Balkán 'népei és nemzetiségei' az etnológiai egyes szám néma, rendszerint hímnemű alakjaiba fagytak a fensőbbrendű nyugati megfigyelő kémlelő tekintetének tárgyaiként: 'A montenegrói férfi büszke és harcias', 'A bolgár jó földműves', 'Az albán a régi szokások őrzője' stb.”

A Balkán, folytatom én, midig valami más, sötét és meghatározatlan. A Balkán még nekünk, balkániaknak is valahogy rajtunk kívül esik, legrosszabb esetben mellettünk húzódik. Ezt, hogy „mellettünk”, metaforikusan is meg valóságosan, szinte taktikusan is érthető. Minden balkáni országban él a mélyen bevésődött sztereotípiák, hogy „mi nem vagyunk Balkán”, a szomszédaink a balkániak. A Balkán fogalmának jelentéséről és kiterjedéséről még a Balkánon sincs egyetértés, ilyen konszenzus nincs azokban a könyvekben és filmekben sem, amelyeket Vesna értelmezett, mégis innen, ebből a meghatározatlan mindennapi és imaginatív magmából bukkan fel Ruritánia képzete, a földé, mely a világ szerencsétlen részét testesíti meg, mely valami módon még precivilizatórikusan autentikus, egy tribalisztikus, atavisztikus földrész, némiképp titokzatos (a titok pedig vonzza a képzeletet, mondja Borges), a szó romantikus, fatalista értelmében. Vesna mindezt az feleli: „Ami a helyi konszenzus hiányát illeti arra nézvést, hogy ki a balkáni és ki nem az, én egy cikkemben azt válaszoltam erre a kérdésre, hogy minden olyan ország, mely szükségét érzi annak, hogy tagadja a Balkánhoz tartozását, *ipso facto* balkáni.”

Beszélhetünk persze a Balkán ráruházott és valós identitásáról, arról, hogy mit jelent a mi Mi-nk minékünk, és mit másoknak. Azok a Balkán-képzetek, amelyeket a brit írók műveiben találunk, a balkáni (itteni) kulturális miliőben is megvannak, mint az „igazhitűség” és „kulturáltabb gondolkodáshoz” való alkalmazkodás fölösleges bizonygatásai. Ekként zajlik a különbség meg a hasonlóság nem szűnő játéka: az egyik oldalon ott a narcizmus, az autizmus és a kis balkáni közegek fontosságtudata – szinte mindegyik kitermelte az imaginárius nagyság mítoszát: Nagy Szerbia, Nagy Bulgária, Nagy Horvátország, Nagy Görögország, Nagy Albánia. Ezekben a napokban (2001 ta-

vaszán) e végtelen történelmi tévésorozat újabb epizódjait nézzük, ezúttal albán és macedón főszereplőkkel. Másrészt pedig terjed a „gyarmatosítási szindróma”, a „nagyobb”, mindenképpen hatalmasabb kultúrák egocentrizmusa, dőlyfe és közömbössége. E két energetikai mező metszetéből, mint a *dupla expozíció* során a filmekben, felmerül a Balkán, azaz Ruritánia, a világ lehetséges imaginárius pereme, a nem-európai Európa, az orientális Vadnyugat. Felmerül egy Mi, melyről azt mondhatnánk, hogy képtelen, mégis valóban van.

Miként valóban kilátástalan az *Én vagy Mi* dilemmája, a dilemma, hogy első vagy harmadik személyben írjunk, gondolkodjunk, éljünk-e. Aporetikus dilemma, mondanák a filozófusok. Nem kell ahhoz posztmodernnek lenni, hogy ahányszor csak Én-t mondunk, tudjuk: voltaképpen a világ egyik relatív centrumát formáljuk épp. Ez rendszerben is lenne, csak az a baj, hogy ez az Én folyton kisebbedik, nagyobbodik, megsemmisül, változik, problémái vannak önmagával, alig képes én lenni (kicsi, szomorú é-vel), miközben a mindennapi világ, itt is meg ott is – e téren nincs különbség –, ebben a kis énbén mindig valami Mi-t lát, ennek a Mi-nek pedig a Balkánon van egy plusz szerencsétlen és tragikus dimenziója. Úgyhogy Én megyek az én énembe. Egyszer majd megpróbálok letegezõdni vele. Kedves Vesna, remélem, hogy ez a levél Ruritániából jó hangulatban talál.

RADICS VIKTÓRIA fordítása

